

1. *BURI*: EGY FURI NEVŰ HAMI A MEKIBEN

„Burit kérsz?” – kérdezte az eladó a gyorsétteremben. „Igen” – vágtam rá, pedig soha nem hallottam ezt a szót. Mégis rögtön kitaláltam, hogy a burgonyára gondolt. Hogyan? Tudtam, hogy a *kérsz* előtt csak főnév állhat, mégpedig tárgyragos, lévén a *kér* tárgyias ige. A kérdéses szó alapformája tehát nem **burit*, hanem *burí*. A kiszolgáló fiatal volt, így biztosra vettem, hogy az *-i* kicsinyítő képző (pl. *szupi*, *kazi*, *bocsi*), nem a szótő része (pl. *póni*, *römi*, *zsűri*). Ezután csak számba kellett vennem a *bur*-kezdetű szavakat. Szerencsére alig van ilyen, az értelmező szótár szerint húszegynéhány, és ebből is csak négynek van köze az étkezéshez. A helyszín és a szó ritkasága alapján föl sem merült a *burcsák* ’erjedő újbor’, a *burizs* ’hántolt búza’ és a *burnót* ’örölt dohány’, ezért maradt a *burgonya*.

Aki sokallja ezt az agytornát, és a *burí* számlájára írja, az kapaszkodjon meg: mindent következtetésekkel és feltételezésekkel szoktunk megérteni, nem csak az új jelenségeket. Én azt feltételeztem, hogy a *burí* létezik, különben az eladó nem használná, ő viszont azt, hogy ismerem a szót. Abban pedig hallgatólag egyetértettünk, hogy az *Igen* nem pusztá tényközlés, hanem felszólítás: *Adj sült krumplit*. Ellenkező esetben éhen maradtam volna: „Burit kérsz? ~ Igen. ~ Aha, na szial!”

Egyvalami mégsem hagyott nyugodni. A bizalmas stílusban *pajtás* helyett *pajti*, *biztos* helyett *bizti*, *kuncsaft* helyett *kuncsi* járja. Ezekben két-két mássalhangzó áll egymás mellett. De akkor mi az, hogy *burí*? Miért nem **burgi*? Talán lustaságból? Ha a *randevú* mindig *randi* és nem **rani*, akkor a **burgi* sem annyira megerőltető. Ennek más lehet az oka.

Mielőtt továbbmegyünk, tegyünk néhány általános megállapítást! A kicsinyítő képzős alak kivétel nélkül két szótagból áll, akármi a szófaja (*korcsolya* → *kori*; *undorító* → *undi*; *hamm* → *hami*), és bármilyen hosszú (*fröccs* → *fröcsi*; *konzervatórium* → *konzi*). Az *-i* sosem önmagában, hanem egy mássalhangzóval együtt alkot szótagot (*fa-gyi*), azelőtt viszont csak egy mássalhangzó állhat (*menstruáció* → *mensi*, nem **mensti*, különösen nem **menstri*).

A megbízható eredmény kedvéért bizonyos szavakat ki kell hagynunk a vizsgálatból. A *multi* azért nem illik ide, mert az *-i* eleve része az alapszónak (*multinacionális*), akárcsak az *-u* a *szitu* (*szituáció*) esetében. Elvetendő az *uncsi* (← *unalmas*), az *aksi* (← *akkumulátor*) és a *csajszi* (← *csaj*) is, mert itt a toldalék nem *-i*, hanem *-csi*, *-si* és *-szi*. És ne felejtjük: képzőt keresünk, nem egyszerűen *-i* végződést. A *zombi* elemzésre csábít, mert a hangzása nagyon bájos (nem úgy, mint a névviselő külleme), de a szó már az átadó nyelvben sem volt becézett forma.

Ezek után lássuk, hogy a *burí*-hoz hasonlóan milyen *-i* képzős szavakban törlődik a két belső mássalhangzóból a második! A *kupleráj* → *kupi*; *gyógyszer* → *gyógyi*; *bukméker* → *buki* tanúsága szerint az olyanokban, amelyekben az első hang [p], [gy] vagy [k]. Ezeknek a képzése során a hangképző szervek között akadály keletkezik, majd felpattan, ezért *zárhang* a nevük. Ugyanez történik, ha a hangzócsoport első

tagja *réshang* (a levegő a beszédszervek közti résen halad át, pl. [f], [v], [sz], [z], [s], [zs]), a második pedig [r] vagy [l]: *Chevrolet* → *Chevi*; *program* → *progi*; *Zuschlag* → *Cusi* (itt külön érdekes, bár ezúttal mellékes a kiejtés szerinti írásmód). További kombináció az [r] vagy [l] + zárhang vagy a zár-rés képzésű [cs]: *turkáló* → *turi*; *Zoltán* → *Zoli*; *korcsolya* → *kori*. A záró mássalhangzó még két helyzetben törlődik: a [cs] után (*zacskó* → *zacsi*) és saját maga után (*csillogó-villogó* → *csili-vili*; *Emma* → *Emi*; *rokkant* → *roki*).

Már csak azt kell megnéznünk, hogy mikor őrződik meg. Akkor, ha orrhang előzi meg (*büntetés* → *bünti*; *cimbora* → *cimbi*; *undorító* → *undi*; kivéve *gimnázium* → *gimi*), illetve réshang (feltéve, hogy ő maga nem [r] vagy [l]): *Eszter* → *Eszti*; *gazda* → *gazdi*; *István* → *Isti*. Az [r] vagy [l] után csak akkor marad érintetlen a mássalhangzó, ha orrhang (*Bernadett* → *Berni*), réshang (*bolsevik* → *bolsi*) vagy zár-rés képzésű [c] (*durcás* → *durci*), egyébként – ahogy fent láttuk – leesik (*furcsa* → *furi*; *történelem* → *töri*).

Ezek alapján kimondhatjuk, hogy az érintett mássalhangzóknak sem a képzéshe-lyük (gége, lágy szájpadlás, ajkak stb.), sem a zöngességük nem számít, csak a képzésük módja. Mindez szép, de valljuk be: elég bonyolult rendszerrel van dolgunk. Ugyanakkor csodálatos, hogy mindenki a legcsekélyebb tudatosság nélkül használja. Nem is kell hozzá nyelvésznek lenni; elég, ha valaki jól (lehetőség szerint anyanyelvi szinten) beszél magyarul. Győződjünk meg erről egy kis játékkal!

Én azt mondom: *depresszió*, te azt mondod: *depi*. Én: *gürcölés*, te: *güri*. Álljon meg a menet! Ha a *Mercedes* átszabva *Merci*, akkor ez miért nem **gürci*? Sebaj, ezt az apróságot nyugodtan törölhetjük a vetélkedő jegyzőkönyvből. Folytatom: *izgalmas*. Te jössz: *izgi*. Fog ez menni! Rajtam a sor: *mozgófilmszínház*. Heltai Jenő egy időgépből kiszállva: *mozi*. Jaj, ne! Talán **mozgi*, nemde? Csak azért sem csüggedek: *hörcsög*. Mire te: *höri*. Még sincs veszve semmi: *bölcsőde*. A válasz azonban: *bölcsi*. Segítség! Feladom!

Itt bizony megáll a tudomány, legalábbis az enyém. Akárhogy is kozmetikázzuk, a fenti szabályok csak összességében látszanak jónak, mert akad néhány kivétel. Bár a *Csongor* általában *Csongi*, előfordul rendhagyó *Csoni* formában is. Mit tegyen ilyenkor a nyelvész? Ha azt hallja, hogy *doki*, vajon dicsérje meg a beszélőt a szabályos képzésért, a *Magdi* hallatán viszont kérje meg a **Magi* bevezetésére, hadd legyen tökéletes az elmélete?

Ne tegye, inkább tárja fel és fogalmazza meg jobban a szabályt. Örülnék, ha az olvasó (bocsánat: *olvi*) segítene a töprengésben. Aki például az olyan szavakon boszszankodik, mint amilyen a *hambi* (← *hamburger*), az a lelki békéje érdekében és – ami sokkal fontosabb – a nyelvészet nagyobb dicsőségére magyarázza meg az *alkesz* keletkezését, hiszen az *alkoholista* nyugodtan lehetne **ali*, sőt akár **alki* is. Ha mind-ezt szakszerűen levezeti, akkor számomra máris szimpatikus – avagy stílusosabban: *szimpi*.